

создание и деятельность органов городского самоуправления, определяли круг вопросов, которые передавались в его ведение. Динамичное развитие урбанизационных процессов на Волыни соерживало медленное производство реформ местного самоуправления, в частности Городского положения 1870 г., которое внедрилось на Волыни в 1881 г. Проанализировано внедрение военной реформы в 60–70-х гг. XIX в. в городах Волынской губернии, которая имела целью формирование устойчивых гарнизонов и, прежде всего, в тех, что имели важное стратегическое расположение как пограничных.

Ключевые слова: государственные города, частнособственнические города, Волынская губерния, городское самоуправление, реформы, городское положение.

* * *

УДК 94(470+571)342.53:394«1906/1907»

Коник О. О.,
доктор історичних наук, доцент, професор кафедри
всесвітньої історії та історіографії, Херсонський
державний університет (Україна, Херсон),
oleksandr_konyk@ukr.net

ТАВРІЙСЬКИЙ ПАЛАЦ. В КУЛУАРАХ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ (1906–1907 РР.)

Метою даного повідомлення є висвітлення щоденної практики депутатів Державної думи першого і другого скликань поза залом засідань. Завдання – простежити формування змін у поведінці і політичній орієнтації депутатів під впливом переходу від «буденного» життя до «небуденного» у самій Думі. Розглянуто середовище, в якому працювали депутати, охарактеризовано побутові умови Таврійського палацу, звернуто увагу на роль культурі у формуванні політичних переконань депутатів, особливо селян. Зроблено висновок про те, що досвід, отриманий пересічними депутатами від повсякденного спілкування один із одним та з присутніми в Думі інтелектуалами, міг би позитивно вплинути на ситуацію на місцях. Однак цей досвід після 1917 р. виявився непотрібним. Брак навичок цивілізованої парламентської роботи в Україні відчувається і сьогодні.

Ключові слова: Таврійський палац, Державна дума, депутати, кулуари, парламентський досвід.

Думська проблематика є помітно присутньою в історіографії практично на всіх теренах пострадянського простору. Досить активно розвивається цей напрям історичних досліджень і в Україні. У цьому легко переконатися, звернувшись до історіографічних узагальнень та відповідних розділів у монографіях з історії думського процесу в Росії, що побачили світ протягом останнього десятиліття [5; 6; 10]. Довгий час думські дослідження проводилися переважно в річищі політичної історії.

В останні десятиліття спектр таких досліджень, однак, суттєво розширився. Зокрема, в поле зору істориків потрапили й аспекти повсякденного життя й побуту думських депутатів. На українському матеріалі існують розвідки, виконані в рамках відносно нового в історичній науці напряму досліджень – історії повсякдення. Є відповідний розділ і в нашій монографії, присвяченій вивченню діяльності українських думських депутатів [5, с. 326–357]. Однак у ній розглядалися аспекти щоденного життя й нових турбот депутатів переважно поза Думою, тобто за стінами Таврійського палацу, в якому працював цей вищий представницький орган пізньої імперської Росії. Йшлося про суспільну атмосферу, обставини, які супроводжували виборчий процес, переїзд до столиці і влаштування на новому місці і т. п.

Метою ж даного повідомлення є висвітлення саме «думського» побутування українських депутатів з тим, щоб прослідкувати зміни, які відбувалися в поведінці, політичній орієнтації та, можливо, світогляді людей під впливом переходу від «буденного» до «небуденного».

Під останнім, серед іншого, один із засновників напряму Н. Еліас розумів і парламентську діяльність. З плином часу погляди на «повсякдення» суттєво змінилися,

й, мабуть, ще остаточно не усталилися. Однак для нас суттєво важливим є одне з сучасних теоретичних положень про «розподіл праці» між філософами, соціологами та істориками у вивченні сфери людського повсякдення: «Історик може простежити, як на уламках одного укладу життя й однієї буденності, в результаті їх руйнування, виникає нова буденність і повсякденність, яка, порівняно з попередньою, здається дивною й «неповсякденною». Подібний аналіз містить у собі перспективу прогнозування майбутнього, оскільки дозволяє прослідкувати розвиток системи цінностей, роль у цьому окремих особистостей, що намагалися й намагалися «змінити життя» як у державному масштабі, так і на локальному рівні...» [7]. Тим більше це стосується повсякдення революційного або, ширше, перехідного часу пізньої імперської Росії, в умовах якого й була скликана і працювала Державна дума.

Отже, після перипетій виборів, прощання і подорожі до Петербурга та турбот з початкового поселення на новому місці, про які вже йшлося, депутата чекало власне місце роботи – Таврійський палац. Збудований в кінці XVIII ст. як замська садиба князя Потьомкіна, він мав складну подальшу долю. Коли з'явилася потреба у приміщенні для роботи новоствореної Державної думи, уряд зупинив свій вибір саме на цьому палаці. Достатньо імпозантний, як і належить для установи державного рівня, після відповідної реконструкції він став також достатньо функціональним для її роботи.

Однак варто звернути увагу на визначення князівської садиби як «замської»: на початку ХХ ст. палац, звичайно, був уже в межах столиці, але далеко не в її центрі. Михайло Грушевський, що відвідав Петербург улітку 1906 р. з метою з'ясування можливостей, які давала б для української справи новостворений представницький орган, про його місцезнаходження висловився досить скептично: «Для новонародженого російського парламенту правительство визначило одну з другорядних царських палат, т.зв. Таврійську. <...> Палац досить тяжкої архітектури і непоказний, а головню положений «за світом», в однім з найглухіших кутів Петербурга: мов би зумисно вислано думу сюди дальше від місць де б'є живчик столичного життя» [4, с. 85].

Львівський професор Грушевський, хоч і російський підданий, вочевидь добре знав різницю архітектурних стилів, міг порівняти будівлі Львівського красивого сейму (нинішній головний корпус Львівського університету, – О. К.) або Віденського парламенту, й, можливо, був трохи упередженим. Принаймні, Дума розташовувалася не в якомусь пролетарському передмісті: навколо палацу дислокувалися елітні гвардійські полки, як от Кінногвардійський (і сам палац спершу мав таку назву, за місцем колишньої служби світлішого князя), Преображенський та ін.; вулиці, що замикають квартал навколо палацу й прилеглого до нього великого Таврійського саду (з системою озер, багатими насадженнями тощо) – Таврійська, Фуршатдтська, Кірочна – були й залишаються вельми фешенебельними (див. план С.–Петербург 1900–х рр., район Таврійського палацу [3, с. 603]). Шпалерна вулиця, на яку виходить головний фасад палацу, в часи Потьомкіна була відкритою з боку Неви, але на час розміщення тут Думи гарний колись краєвид був перекритий спорудженою в середині XIX ст. міською водокачкою з електростанцією [5, с. 338].

Віддаленість і солідне мілітарне сусідство, ймовірно, мали б забезпечити Думу від безпосереднього тиску «вулиці». Однак ця «вулиця», принаймні, у вигляді демократично налаштованої публіки, все ж була присутньою. При відкритті другої Думи ця публіка освистувала депутатів із заможних верств населення й вітала їх опонентів, що відстоювали інтереси селян і робітників. Емоційний фон лаконічно, але яскраво переданий у спогадах одного з депутатів: «21 лютого 1907 р. Буду помирати – ніколи не забуду вчорашнього дня. Господи, Боже ти мій!.. Сонечко грає. На дворі легенький мороз. Народ, поліція. На шипованих колясках хто – крик, с.–д і с.–р – на руки колахати. Вищі чини у закритих каретах. Якої губернії? Якої партії? Амністію, амністію добудьте! Землиці добудьте, щоб усім вільготно було... Ну, були котрі з депутатів плакали... Я теж, на що вже міцний, пустив сльозу... Пропустить, кажемо, добрі люди, ми депутати. Ну, відразу ж розступаються й знову «ура», і все таке... Біля палацу сама поліція та солдати, народ за півверсти не пустили...» [2, с. 8–9]. Вулиця Шпалерна, таким чином, з 1906 р. стала вельми відомою на політичному обрії Петербурга, як із 1917 р. Смольний палац – «штаб революції» більшовиків, колишній інститут шляхетних дівочь, розташований недалеко на цій–таки Шпалерній у комплексі споруд Смольного монастиря.

Попервах «живчиком життя» для прибулих депутатів у самій Думі, якщо скористатися приведеною вище метафорою Грушевського, була, очевидно, думська канцелярія і, зокрема, її чергова частина, від якої залежало організаційне оформлення депутата (кімн. 47б). Вельми важливим думським підрозділом, особливо для селян і міщан, було також думське казначейство (кімн. 26). Ці дві думські структури здійснювали легітимізацію особи у статусі депутата (офіційно особи недоторканної!), що надавало їй право на фінансове забезпечення у вигляді спочатку добових грошей (10 крб.), а потім фіксованого річного утримання. Правда, це були тільки виконавчі інструменти, які мали виконувати волю палати: статус депутата треба було підтвердити на пленарному засіданні думи після перевірок відповідних відділів. У канцелярію депутат мав представити підтвердження про факт обрання, підписане губернатором своєї губернії, та власноруч заповнити низку паперів, із яких чи не найінформативнішими для історика можна вважати анкети та опитувальні листи. На типографському бланку анкети зазначалося: «Член Державної думи, по прибутті для участі в її сесії, повідомляє про це в Канцелярію державної думи з зазначенням своєї адреси й необхідних про себе відомостей. Він повідомляє Канцелярію про кожні у них зміни (параграф 199 Наказу Державної думи) [9, л. 16]. Опитувальні листи від Розпорядчої комісії думи, що мали на меті детальніше виявити політичні погляди депутата, його побажання бути у тій чи тій фракції та ін., містять також інформацію про те, на якому місці в залі сидів депутат протягом сесії і на якому він хотів би сидіти. У деяких випадках, крім цієї конкретної інформації, вони говорять і про амбіції чи якісь особистісні риси депутата. Так, херсонський депутат із монархічними переконаннями Еммануїл Саргані сидів у кріслі №107, тобто власне в центрі (див. схему залу засідань Державної думи, 1907–1917 [3, с. 603]), але хотів би сидіти «на краю правої сторони» [8, л. 2]. Невідомо наразі, чи вдалося йому пересісти на бажаний край (що було б вимогом

«правизни»), але що цей депутат у своєму консерватизмі демонстративно хотів бути «святіше папи римського», очевидно.

Канцелярія знаходилася в лівому крилі першого поверху палацу, поряд із приймальною Голови думи, казначейство – у дзеркально протилежній кімнаті у правому крилі, поряд із думськими ресторанами (див. поетажні плани Таврійського палацу 1900–х рр. [3, с. 603]).

Грушевський, що відвідував, треба думати, гостьову ложу або ложу журналістів (розташовані високо на галереї), досить саркастично описує цю сторону побутування Думи в переобладнаному царському палаці (а тут після смерті фаворита певний час мала резиденцію й імператриця Катерина II): «Витрачено чимало грошей, зіпсовано розпис, незручні галереї для публіки – під стелею, стисло, то депутати і гості мусять обертатися в «кулуарах» як звуть їх, замилувано до всяких західних парламентарних термінів і словець, – передній залі і ресторанах думи, до річи сказати, дуже дранливих, хоч і дорогих. Тут мусять товкти ся депутати, не маючи більш ніякого ресторана на добрий стріл від думи. <...> Дума має місця щось на 600 послів...» і т.д. [4, с. 85; 5, с. 338].

Попри зіпсований розпис стін і стель (а псували його ще з часів Павла I, котрий влаштував тут казарми Кавалергардського полку включно зі стайнями), непоказна зовні споруда мала вельми розкішні інтер'єри, величні зали, колонну галерею, зимовий сад (переобладнаний під залу засідань), театр (переобладнаний під бібліотеку), та ін. «Дранливих» ресторанів було два, обидва на першому поверсі. Крім того, діяли ще чайні буфети: один на першому поверсі і два на другому. На першому поверсі розташовувався великий, із кількох приміщень, кабінет думського лікаря, що містив також аптеку [3, с. 603], а на другому – перукарня. Величний вестибюль, чавунне литво сходових перил, гардероб, приміщення з позначкою WK біля нього – все було добре продумано й улаштовано.

Усе дихало столичним достатком, якщо не розкішшю, і грішми. Депутати, які «говклися в кулуарах», могли ставитися до цього по–різному: йшлося про народні гроші, до контролю над якими, несподівано для багатьох із них, мав би бути відкритий доступ. Ось одна з записаних журналістом фраз із таких кулуарних розмов: «Треба прийняти поправку у зворотній промові стосовно позики (йдеться про зворотну адресу, – О. К.). – говорить у групі депутат по Катеринославській губернії (так, – О. К.). – Треба ж, нарешті, перевірити наші кривні грошенята. Куди ви, милі, течете, у чії руки загребущі потрапляєте...» [11, с. 36].

Особливу увагу привертають селяни – зовсім несподівані в ролі членів парламенту. Володимир Богораз (Тан) описував свої враження від них так: «Вони бродять стадами в чудових залах Таврійського палацу, зневажливо топчуть своїми важкими чобітьми цінний дубовий паркет, безцеремонно, як завойовники. В кулуарах під час перерв вони зачіпають своїм неотесаним плечем пиші плечі розкішно вбраних дам і позолочених камергерів [...]. Усякі є між ними. Величезні, з півпудовими кулаками й маленькі, сухорляві, ніби спалювані жаром вимог, принесених ними з собою в цю високу залу. Є білі, русі, чорні. В казінетових піджаках, у піддвоках і чумарках, в косоворотках і вишитих «мережаних» сорочках; обмотані козацькими поясами й туго затягнуті попругою ширшою, ніж кінська. Є навіть у сюртуках і білих комірцях <...>.

Ви називали цих селянських самоуків агітаторами, підбурювачами. Але народ визнав їх своїми і з гучними вигуками й клятвами про підтримку прислав їх сюди здобувати землі й права» [1, с. 3–4]. Тут ішлося про першу Думу.

Щось подібне спостерігав і очевидець у другій Думі: «Входимо, а там чиновників цих та генералів – тьма тьмуша. Ситі, в мундирах золотих, з каблучками, персями на всіх пальцях. Потім і наші, депутати, стали збиратися. Багато, біля п'яти сотень буде, коли з Сибіру прийдуть улітку. Усе більше з селян депутати – то. І молодняки все, старих малувато... Є й татари в ермолках... Євреїв майже немає... Так, малість одна... Багато поляків, латишів, хохлів, козаків та інших народів. Зібралися всі, як на ярмарку в Нижньому... Священики теж є серед депутатів. Є, котрі, й есери, й трудовики, і селянського союзу, й кадети... А у «правих» навіть два архієреї – Платон та Євлогій...» [2, с. 9–10].

Цікавим тут є порівняння залу засідань Думи та думських кулуарів із ярмарком у Нижньому Новгороді, де люди збиралися з усіх країв Росії й не тільки. Іноді таке спілкування представників різних народів і станів називають «плавильним тиглем». Справді, Дума була центром суспільної комунікації, місцем, де надзвичайно інтенсивно відбувався обмін найрізноманітнішою інформацією економічного, політичного, соціального й культурного характеру.

Російський етнограф народницького спрямування Богораз (Тан) у наведеному вище фрагменті зобразив селянських депутатів у певному агресивному ракурсі. По-іншому бачив ситуацію явно прихильний до кадетів херсонський журналіст Олександр Цитрон. Він говорить про селян із «південних губерній» у компанії з «добродушним Максимом Ковалевським». Селяни «з великим інтересом слухають усе, що стосується історичного минулого й цікавляться, так би мовити, загальними місцями...». Українських селян-співбесідників кадетського призвідника Павла Мілюкова називає поіменно: Романюк, Кучеренко, Вировий: «Роздумують спокійно і впевнено». Журналіст завважує, що селяни «прекрасно зійшлися з інтелігентами» – причому не лідери трудовиків, а рядові, «сірі» селяни: «...вони тепер постійно обертаються в товаристві Котляревського, Вінавера, Максима Ковалевського. <...> Свідомість, як потужна хвиля, наростає серед них. Це вже не ходки у селянських справах, що сидять годинами біля парадного під'їзду сановника, а повноправні господарі, свідомі панове у своєму ділі» [11, с. 9, 33, 35–36].

На жаль, ми знаємо, так не сталося. Перша Дума проіснувала 72 дні, ненабагато довше – 103 дні – працювала друга Дума. А зі зміною виборчого закону, після 3 червня 1907 р., про депутатів – «повноправних господарів у своєму ділі», особливо селян, говорити вже не доводиться. Дума таки стала, як і планувалося з самого початку, інструментом урядової політики, хоч і не завжди цілком покірним. «Змінити життя» тоді не вдалося. Однак за іншого варіанту розвитку подій той досвід, який отримували пересічні депутати від повсякденного спілкування один з одним та з авторитетними інтелектуалами, яких не бракувало і серед депутатів, і в думських кулуарах, міг би дуже позитивно вплинути на ситуацію на місцях. Цей досвід, як політичний, так і сучасно побутовий, досвід гідної поведінки в гідних людях

умовах, так і не став повторюваним – національні парламенти на постімперському просторі, як-от Українська Центральна Рада, проіснували також недовго. Та й там домінували представники переважно радикально налаштованих політичних течій. 1917 рік перекреслив можливість подальшої акумуляції думського досвіду та його спадкоємності, а брак досвіду цивілізованої парламентської роботи відчувається, вочевидь, і сьогодні.

Тому вивчення такого досвіду, нехай і короточасного, може бути перспективним для подальших досліджень. У кожному разі він того заслуговує.

Список використаних джерел

1. Богораз В. Г. (Тан). Мужики в Государственной думе. Очерки [Текст] / В. Г. Богораз. – М.: Изд. В. М. Саблина, 1907. – 72 с.
2. Василевич В. (псевдоним Кирьякова В. В.) Записки депутата второй Государственной Думы [Текст] / В. Василевич. – Спб.: К-во «Верный путь», 1907. – 32 с.
3. Государственная дума Российской империи: 1906–1917 [Текст]: Энциклопедия. – М.: РОССПЭН, 2008. – 735 с.: ил.
4. Грушевський М. З біжучої хвилі [Текст]: Статті й замітки на теми дня. 1905–6 р. / Михайло Грушевський. – К.: Друкарня С. В. Кульженка, 1906. – 127 с.
5. Коник О. О. Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.): монографія / О. О. Коник; наук. ред. С. І. Світленко. – Дніпропетровськ: Герда, 2013. – 454, [2] с.: табл.
6. Милько В. І. Участь депутатів від українських губерній та міст у роботі I–IV Державних дум Російської імперії (1906–1917 рр.): історіографічний аналіз / В. І. Милько // Укр. іст. журн. – 2012. – №1. – С.153–170.
7. Наталья Пушкарева. «История повседневности» как направление исторических исследований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/book/istorija_povsednevnosti_kak_napravlenije_istoricheskikh_issledovanij_2010-03-16.htm
8. Российский государственный исторический архив. – Ф.1278. – Оп.1, 2 созыв, Государственная дума, 1907 г. – Д.381.
9. Там же. – Оп.9. – Д.246.
10. Соловьев К. А. История деятельности первых Государственных дум дореволюционной России: сравнительный анализ традиций правотворчества [Текст] / К. А. Соловьев, В. В. Шелохаев. – М.: Издание Государственной Думы, 2013. – 240 с.
11. Цитрон А. 72 дня первого русского парламента [Текст]: [впечатления журналиста] / Александр Цитрон; предисл. авт. – Спб.: Книгоизд-во Баум (тип. П. П. Сойкина), 1906. – V, (2), 165 (3) с.

Reference

1. Bogoraz V. G. (Tan). Muzhiki v Gosudarstvennoj dume. Ocherki [Tekst] / V. G. Bogoraz. – M.: Izd. V. M. Sablina, 1907. – 72 s.
2. Vasilevich V. (pseudonim Kir'yakova V. V.) Zapiski deputata vtoroj Gosudarstvennoj Dumy [Tekst] / V. Vasilevich. – Spb.: K-vo «Vernyj put'», 1907. – 32 s.
3. Gosudarstvennaya дума Rossijskoj imperii: 1906–1917 [Tekst]: Enciklopediya. – M.: ROSSPEN, 2008. – 735 s.: il.
4. Hrushevs'kyy M. Z bizhuchoyi khvyli [Tekst]: Stati y zamitky na temu dnya. 1905–6 r. / Mykhaylo Hrushevs'kyy. – K.: Drukarnya S. V. Kul'zhenka, 1906. – 127 s.
5. Konyk O. O. Deputaty Derzhavnoyi dumy Rosiys'koyi imperiyi vid huberniy Naddniptyrans'koyi Ukrainy (1906–1917 rr.): monohrafiya / O. O. Konyk; nauk. red. S. I. Svitlenko. – Dnipropetrovs'k: Herda, 2013. – 454, [2] s.: tabl.
6. Myl'ko V. I. Uchast' deputativ vid ukraiyns'kykh huberniy ta mist u roboti I–IV Derzhavnykh dum Rosiys'koyi imperiyi (1906–1917 rr.): istoriohrafichnyy analiz / V. I. Myl'ko // Ukr. ist. zhurn. – 2012. – №1. – S.153–170.
7. Natal'ya Pushkareva. «Istoriya povsednevnosti» kak napravlenie istoricheskikh issledovanij [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.perspektivy.info/book/istorija_povsednevnosti_kak_napravlenije_istoricheskikh_issledovanij_2010-03-16.htm
8. Rossijskij gosudarstvennyj istoricheskij arhiv. – F.1278. – Op.1, 2 sozyv, Gosudarstvennaya дума, 1907 g. – D.381.
9. Tam zhe. – Op.9. – D.246.

10. Solov'ev K. A. Istoriya deyatelnosti pervykh Gosudarstvennykh dum dorevolucionnoy Rossii: sravnitel'nyy analiz traditsiy pravotvorchestva [Tekst] / K. A. Solov'ev, V. V. Shelohaev. – M.: Izdanie Gosudarstvennoy Dumy, 2013. – 240 s.

11. Citron A. 72 dnya pervogo russkogo parlamenta [Tekst]: [vpechatleniya zhurnalista] / Aleksandr Citron: predisl. avt. – SPb.: Knigoizd-vo Baum (tip. P. P. Sojkina), 1906. – V, (2), 165 (3) s.

Копык О. О., Doctor of Historical Sciences, Associate Prof., Professor of the Chair of the World History and Historiography, Kherson State University (Ukraine, Kherson), oleksandr_konyk@ukr.net

Tauride Palace. On the sidelines of the State Duma (1906–1907)

The purpose of this notice is to cover the daily practice of deputies of the State Duma of the first and second convocations outside the session hall. The task is to follow the formation of the changes that occurred in the behavior and political orientation of MPs under the influence of the transition from the «ordinary» life to the «extraordinary» in the Duma itself. We considered the environment in which deputies had worked, described living conditions in Tauride Palace, paid attention to the role of the sidelines in formation of deputies' political opinion especially farmers. It is concluded that the experience gained by ordinary deputies in daily communication with each other and with the Duma intellectuals presented could positively influence the situation in places. However, this experience proved to be unnecessary after 1917. The lack of experience of civilized parliamentary work in Ukraine is also felt today.

Keywords: Tauride Palace, the State Duma, deputies, sidelines, parliamentary experience.

Копык А. А., доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры всемирной истории и историографии, Херсонский государственный университет (Украина, Херсон), oleksandr_konyk@ukr.net

Таврический дворец. В кулуарах Государственной думы (1906–1907 гг.)

Целью данного сообщения является освещение ежедневной практики депутатов Государственной думы первого и второго созывов вне зала заседаний. Задача – проследить формирование изменений в поведении и политической ориентации депутатов под влиянием перехода от «обыденной» жизни к «необыденной» в самой Думе. Рассмотрена среда, в которой работали депутаты, охарактеризованы бытовые условия Таврического дворца, обращено внимание на роль кулуаров в формировании политических убеждений депутатов, особенно крестьян. Сделан вывод о том, что опыт, полученный обычными депутатами от повседневного общения друг с другом и с присутствующими в Думе интеллектуалами, мог бы положительно повлиять на ситуацию на местах. Однако этот опыт после 1917 г. оказался ненужным. Недостаток навыков цивилизованной парламентской работы в Украине ощущается и сегодня.

Ключевые слова: Таврический дворец, Государственная дума, депутаты, кулуары, парламентский опыт.

* * *

УДК 261.1.001.85:281.9(475)«1875/1905»

Федорик Ю. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины, Бердянський державний педагогічний університет (Україна, Бердянськ), jurij83fedoryk@gmail.com

Освіта православного духовенства Холмсько–Варшавської єпархії (1875–1905 рр.)

Автор акцентує увагу на освіті холмсько–варшавського православного кліру, який працював у Царстві Польському після насильницької ліквідації унії в 1875 р. В статті звертається увага на відмінності рівня освіченості окремих вікових та територіальних груп священників, які формували єдине духовенство Холмсько–Варшавської єпархії. Серед цих груп знаходилися колишні греко–католицьке духовенство місцевого походження, священнослужителі греко–католики з Галичини, які в 1865–1875 роках емігрували до Холмщини, а в 1875 р. прийняли православ'я та так зване «давньоправославне» духовенство з Російської імперії. Простежено як різний рівень освіченості єпархіального кліру впливав на частоту відміну ментальності окремих груп духовенства, що мало істотне значення в контексті труднощів перших десятиліть викоринення унії та насадження російської імперської моделі православ'я в Царстві Польському.

Ключові слова: освіта, Православна церква, духовенство, Російська імперія, Царство Польське, Холмщина, Підляшшя.

Після польського повстання 1863–1864 років релігійна політика Росії на окраїнах імперії і в Царстві Польському, зокрема, почала набирати нового значення.

Православна церква, як опора самодержавства та основа російської національної свідомості стала інструментом русифікаційної політики, скерованої на посилення російських впливів у політично нестабільних західних губерніях імперії.

В рамках русифікаційних заходів в 1875 р. на східних теренах Царства Польського – Холмщині та Підляшші – була ліквідована Холмська греко–католицька єпархія, а місцеве духовенство було поставлене перед вибором приєднання до православ'я або еміграції. В II пол. 70-х рр. склалися три внутрішні «партії» новоорганізованого православного кліру Холмсько–Варшавської єпархії: місцевих священників, які в 1875 р. прийняли православ'я, греко–католиків галицького походження та православного духовенства, що походило з Російської імперії. Відносини між ними характеризувалися взаємною недовірою та сформували особливу атмосферу функціонування Російської Православної Церкви в Царстві Польському.

Велику роль в відмінності кожної групи священнослужителів відігравав їх різний рівень освіти. Аналіз освіти духовенства Холмсько–Варшавської єпархії протягом часу її існування допоможе зрозуміти політику влади щодо уніфікації православного кліру в Царстві Польському, а також специфіку праці освітніх духовних закладів в цій провінції на фоні інших регіонів Російської імперії.

Проблема освіти православного духовенства Холмсько–Варшавської єпархії є малодослідженою. На деяких аспектах функціонування духовної освіти греко–католицького та православного духовенства звертали увагу сучасні польські дослідники: Флорентина Жеменюк, Вітольд Колбук, Кшиштоф Лятавець, Антоні Міронович. Для широкого дослідження нашої тематики в контексті порівняння духовної освіти православного віросповідання Царства Польського з іншими регіонами Російської імперії варто згадати праці Джорджа Фріза та Івана Смолича. Цінна інформація, пов'язана з формуванням православної освіти в Царстві Польському міститься в працях та мемуарах російських авторів дореволюційної доби: Петра Батюшкова, митр. Євлогія (Георгієвського), Григорія Ольховського, Гаврила Хрусцевича, Володимира Шайдицького.

Метою дослідження є аналіз системи духовної освіти священнослужителів Холмсько–Варшавської єпархії, з'ясування як влада за допомогою освіти намагалася нівелювати світоглядні відмінності між ними.

Освіта православного духовенства в Царстві Польському відрізнялася в залежності від віку й територіального походження священнослужителів. Старші священники місцевого греко–католицького походження закінчили Холмську духовну семінарію (далі ХДС – Ю. Ф.) до її реорганізації за російськими православними зразками. Старші панотці з Галичини, у свою чергу, виховувалися в Австрії, отримуючи якіснішу освіту, у більш ліберальному дусі порівняно з духовною освітою в Росії. Священники з «давньоправославних» теренів імперії приїжджали на Холмщину після закінчення типового навчання для пастирів Російської Православної Церкви. Водночас, серед представників кожної з названих категорій були випускники «зreformованої» ХДС. Відмінності в освіті впливали на особливості трьох груп. Далі спробуємо детальніше проаналізувати стан освіти для кожної із вищезгаданих «партій».

Ще на початку XIX століття заклади духовної освіти в Російській імперії поділялися на 4 ступені: парафіяльні,